

Odešel prof. Jiří Vicherek (1929–2019) – vůdčí osobnost brněnské univerzitní botaniky

Nar. 28. 12. 1929 v Petřvaldě. Vzdělání: Reálné gymnázium v Orlové (1949); 1951–1956 studium botaniky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity (PřF MU) v Brně; 1956–1961 interní aspirantura (titul CSc.) ve Výzkumném ústavu krmivářském ČSAZV, při reorganizaci převedena na Biologický ústav ČSAV. Zaměstnání: 1959–1975 botanické pracoviště PřF MU (katedra s různými názvy, univerzita přechodně přejmenovaná na Univerzitu J. E. Purkyně), 1959 asistent, 1960 odborný asistent, 1962 vedoucí oddělení fytoecologie a ekologie rostlin, 1965 docent, 1971 převeden z politických důvodů na neučitelské místo vědeckého pracovníka, 1975 propuštěn; 1976–1990 technik Jednotného zemědělského družstva Rozvoj Brťov-Jeneč (od roku 1978 Brťov-Lipůvka); 1990–2019 botanické pracoviště PřF MU (katedra a ústav s různými názvy), 1990 profesor, 1991–1996 vedoucí katedry systematické botaniky a geobotaniky, 2000 emeritní profesor. Zemřel 16. 1. 2019 v Brně.



Prof. RNDr. Jiří Vicherek, CSc., čestný člen České botanické společnosti, ukončil svoji životní pouť dne 16. ledna 2019. Spolu se svými předchůdci prof. Josefem Podpěrou a doc. Janem Šmardou jednoznačně patří do trojice hlavních osobností brněnské univerzitní botaniky 20. století.

Byl příslušníkem generace, která byla v dětství ovlivněna druhou světovou válkou a v mládí upevňováním komunistického režimu, do nejlepších let se ale dostala v době politického uvolňování v 60. letech. Zejména pod vlivem doc. Jana Šmardy se Jiří Vicherek v průběhu studia na PřF MU a následně aspirantury profiloval jako výborný terénní botanik a rostlinný ekolog. V 60. letech začal na katedře botaniky brněnské univerzity velmi dynamicky rozvíjet fytoecologický výzkum vegetace. Vegetaci chápal jako soubor floristicky vyhraněných vegetačních typů, které se snažil interpretovat v ekologických a biogeografických souvislostech. Záleželo mu také na využití výsledků botanického a fytoecologického výzkumu v ochraně přírody. Jeho hlavním odborným zájmem byla vegetace slanisek panonské oblasti tehdejšího Československa a rostlinná společenstva jihomoravských suchých trávníků. Panonské slanomilné vegetaci věnoval svoji habilitační práci, která později vyšla jako jeho nejvýznamnější vědecká monografie „Die Pflanzengesellschaften der Halophyten- und Subhalophytenvegetation der Tschechoslowakei“ (Academia, Praha, 1973). Tato kniha navzdý zůstane hlavním zdrojem informací o vegetaci a biotopech, které na velké části svých někdejších lokalit krátce po Vicherkově terénním průzkumu zanikly. Současně shromáždil rozsáhlý materiál o jihomoravské stepní a psamofilní vegetaci, který shrnul v podrobných výzkumných zprávách. Terénní průzkum vegetace suchých trávníků na jednotlivých jihomoravských lokalitách také zadával jako témata diplomantům, které tehdy školil.

Čerstvě jmenovaný docent Vicherek si velmi dobře uvědomoval, že diverzitu a ekologii slanisek, stepí a dalších kontinentálních typů středoevropské vegetace lze správně pochopit jen na základě znalosti této vegetace v centrální části jejího areálu, tedy ve východní a jihovýchodní Evropě. Z této oblasti však tehdy neexistovaly téměř žádné údaje využitelné pro moderní vegetační studie. V letech 1965–1968 proto podnikl několikátýdenní výzkumné cesty do Bulharska a na Ukrajinu, ze kterých výtěžil materiál pro dva články publikované v letech 1971 a 1972 v časopise *Folia Geobotanica et Phytotaxonomica*. Popsal v nich rostlinná společenstva pobřežních biotopů Černého moře a písčných stepí podél středního a dolního toku Dněpru a

navrhl systém vyšších vegetačních jednotek této vegetace. Tyto studie patří k jedněm z prvních, v nichž byly uveřejněny fytoocenologické snímky a formálně popsány vegetační jednotky z těchto zemí. Možná právě těmito pionýrskými výzkumy je dnes Jiří Vicherek nejvíc znám mezi evropskými botaniky. Jím popsané syntaxy se dodnes uznávají v národních vegetačních přehledech východoevropských zemí i v evropských vegetačních syntézách. V letech 1966 a 1967 se J. Vicherkovi také podařilo uskutečnit dvě několikátýdenní studijní stáže ve fytoocenologickém centru prof. Reinholda Tüxena v západoněmeckém Rintelnu. Zde navázal četné mezinárodní kontakty, tolik důležité pro výzkum vegetace v mezinárodním měřítku.

Tento mimořádně slibný rozvoj oboru fytoocenologie na brněnské univerzitě byl náhle přerušen politickými represemi po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Jiří Vicherek zaujal k těmto událostem zásadový postoj, za což se mu v následujících letech důkladně pomstili ti soudruzi, které opětovně utužování komunistického režimu vyneslo na fakultě do vedoucích funkcí. V roce 1971 byla provedena reorganizace, při které katedra botaniky zanikla, a Jiří Vicherek byl převeden na neučitelské místo. V roce 1973 byl zcela zproštěn výuky a v roce 1975 propuštěn. Žádné jiné pracoviště v oboru jej (zjevně na politickou objednávku) nezaměstnalo, a proto skončil jako technik v zemědělském družstvu. Stáhnul se do soukromí, věnoval se rodině a našel si nový koníček v rybaření. Pro zachování psychické rovnováhy se od botaniky zcela odřízнул, přestal komunikovat s bývalými kolegy a ani rekreačně nepořizoval floristické poznámky, fytoocenologické snímky nebo herbářové doklady.

Sametová revoluce v roce 1989 umožnila návrat podobně postižených bývalých pracovníků na univerzitu. Jiří Vicherek nabídku vrátit se na mateřské pracoviště přijal bez velkého váhání a nastoupil sem hned v únoru 1990. Kolegové z bývalé katedry jej znali nejen jako respektovaného vědce a učitele, ale také jako rozvážného, spravedlivého a organizačně schopného člověka. Proto jej jednomyslně navrhli na funkci vedoucího botanické katedry, kterou ale bylo nejprve potřeba znovu zřídit. V době návratu na fakultu bylo Vicherkovi 60 let a bylo mu jasné, že svoji vlastní přerušenu vědeckou kariéru už neobnoví v rozměrech, k nimž mířil před rokem 1968. Devastované botanické pracoviště na Masarykově univerzitě by k tomu tehdy ani nebylo dobrým odrazovým můstkem. Místo toho si stanovil jasný cíl toto pracoviště znovu vybudovat a obnovit jeho vědeckou prestiž, jakou mělo v dobách profesora Podpěry. Obnovená katedra systematické botaniky a geobotaniky byla pod jeho vedením formálně obnovena 1. května 1991. Vicherek vyjednal s vedením fakulty postupné vrácení místností v areálu na Kotlářské ulici, které byly botanikům v průběhu 70. a 80. let odebrány, a také získal úvazky pro několik nových, převážně mladých pracovníků. Od září 1991 obnovil mezitím zrušené odborné studium systematické botaniky a geobotaniky i doktorské studium botaniky, začal znovu přednášet a školit studenty. Pracoval i na obnově vědeckého výzkumu ve svém oboru. Získal granty pro široce koncipovaný terénní výzkum flóry a vegetace nově vzniklého Národního parku Podyjí a přilehlé části Rakouska a následně pro podobný výzkum nívné krajiny na soutoku Moravy a Dyje. Sám strávil mnoho dní v terénu při sběru primárních botanických dat pro tyto projekty. Byl také společníkem projektu Jaroslava Moravce Evropský přehled vegetace – Česká republika, který pomohl nastartovat výzkum vedoucí v dalším období ke zpracování monografie Vegetace České republiky. Rovněž inicioval a podporoval práce na důkladné dokumentaci historie botanického oboru na Masarykově univerzitě, protože považoval za důležité vypořádat se s minulostí a navázat na různým způsobem zpráhané tradice.

Obnova funkční botanické katedry se mu zdařila během několika málo let. Bylo to nejen díky jeho pracovnímu nasazení, ale zejména proto, že byl na fakultě i mimo ni váženou a respektovanou osobností. Svůj pohled na lidi kolem sebe ani minulé události, které tolik zasáhly do jeho života, nezplošťoval do černobílého vidění. Přesto ale dobře rozeznával a důsledně prosazoval to, co bylo podstatné pro rozvoj oboru a současně eticky správné. Dělal to nezištně, bez očekávání poct nebo osobního prospěchu. Věděl, že nebuduje budoucnost pro sebe, ale pro svoje mladší kolegy, žáky a ty, co přijdou po nich. To pro něj byla dostatečná motivace a zdroj osobního uspokojení. Kdyby se na začátku 90. let neobjevila mezi botaniky na PřF MU tak výrazná osobnost, je možné, že by zde byl obor utlumen redukcí na dva až tři lektory, kteří by zajišťovali základní výuku pro jiné biologické obory, ale botanický výzkum a výchova profesionálních botaniků by zde nepokračovali.

V roce 1996 předal vedení už zcela standardně fungující katedry doc. Vladimíru Řehořkovi. Dále zde pracoval na částečný úvazek a později jako emeritní profesor. V té době dokončil knihu „Flóra a vegetace na soutoku Moravy a Dyje“, připravil k zadání do počítačové databáze fytoocenologické snímky ze svých terénních zápisníků, zpracoval svůj herbářový materiál a do katedrové knihovny předal velké množství odborné literatury ze soukromé knihovny. Od roku 2006, kdy se nově vzniklý Ústav botaniky a zoologie kvůli rekonstrukcím budov přesunul do přechodného umístění v Brně-Řečkovících, přestal na pracoviště docházet pravidelně a už se jen občas zastavil, aby se poptal, co je nového a jak se nám daří.

Co zůstává za Jiřím Vicherkem? Není toho málo. Jednak je to odkaz jeho vědecké práce, který zahrnuje první popisy mnoha různých vegetačních typů, z nichž velká část nenávratně zanikla, pionýrské příspěvky k výzkumu vegetace Bulharska a Ukrajiny, originální dokumentace k flóře a vegetaci jižní Moravy, Slezska, Českomoravské vrchoviny a Slovenska, kolem 2000 fytoocenologických snímků zpracovaných v elektronických databázích a tisíce herbářových dokladů. Dále jsou to studenti, které vchoval; vedl diplomové nebo disertační práce řadě pozdějších dobrých středoškolských učitelů i profesionálním botanikům, k nimž patří například Vlastimil Tlusták, Lubomír Tichý a Kateřina Šumberová, a já se k nim hrdě hlásím též. Jeho hlavním odkazem dnešní době je ale silné botanické pracoviště na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity, které vyzvedl ze dna, kam kleslo na konci 80. let. Mimo jiné zde obnovil a nasměroval výzkum a výuku ve svém vlastním oboru vegetační ekologie, který dnes dále rozvíjejí pracovní skupiny Výzkum vegetace a Ekologie rašeliníšť Ústavu botaniky a zoologie PřF MU. A co je neméně podstatné, byl pro své kolegy a žáky velkým morálním vzorem, jehož odkaz se snažíme naplňovat.

Milan Chytrý

Biografické články o Jiřím Vicherkovi

Špaček J. (1989): Doc. RNDr. Jiří Vicherek, CSc. – 60 let. – *Preslia* 61: 371–374.

Chytrý M. (2000): Profesor Jiří Vicherek – 70 let. – *Preslia* 72: 91–93.

Řehořek V. & Krahulec F. (2009): Jiří Vicherek. – *Zprávy Čes. Bot. Společ.* 44: 329.

Chytrý M. (2014): Profesor Jiří Vicherek – příběh botanika v neklidných časech. – *Živa* 2014 (6): CXLII–CXLIII.

Chytrý M. (2019): Professor Jiří Vicherek (1929–2019). – *Bull. IAVS* 2019 (2): 21–24.

Řehořek V. (2019): Odešel Jiří Vicherek, další ze Šmardových žáků. – *Živa* 2019 (2): XLIX.